

მანანა ჭიჭინაძე

**ღამარის მხატვრული სახის
გააზრებისთვის**

„ვეფხისტყაოსანში“ პერსონაჟების სახელების შერჩევა, ძველ მსოფლიოში გავრცელებული ტრადიციის მსგავსად, ალეგორიული ეტიმოლოგიზმის პრინციპს ემყარება. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია შენიშნული, ძველ აღმოსავლეთში ამგვარ სახელთა სემანტიკა გარკვეულ რელიგიურ-მითურ კონცეფციებსა და ისტორიულ მოვლენებს უკავშირდებოდა. საკუთარი სახელი განიხილებოდა როგორც შინაგან ძალთა, ფარულ ენერგიათა ერთგვარი კონდენსატორი, რომლებიც თეოფორულ სახელებად, თეონიმებად მოიხსენიება. ა. ლოსევის თქმით: „სახელი არის ეიდეტურად გამოხატული სიმბოლური სტიქია მითოსისა“ (ა. ლოსევი, 1927: 166).

„ვეფხისტყაოსანიც“ მსოფლიო კულტურის ნაწილია და მასში ყველა გმირს თავისი კონკრეტული ფუნქცია აკისრია. მათი სახელები პოემის დედააზრთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული. აქედან გამომდინარე, პოემის არც ერთი გმირის, მათ შორის არც დავარის, სახელია შემთხვევით შერჩეული.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დავარის შესახებ არაერთგვაროვანი თვალსაზრისია გამოთქმული; მკვლევართა ერთი ნაწილი მას პირქუშ, უგრძობ ქალად მიიჩნევს, მეორე – ბოროტების განსახიერებად, მესამე – შეუმჩნეველ პერსონაჟად. ნაწილის აზრით, დავარს მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება პოემაში, იგი თავისი პიროვნული ტრაგიზმით ერთ-ერთ შთამბეჭდავ სახეს ქმნის ნაწარმოებში, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მისი, როგორც მხატვრული სახის, გააზრება კვლავაც აქტუალურია.

„ვეფხისტყაოსანში“ ქტონურ სამყაროს ზიარებულ დავარს ქაჯად, ეშმაკეულად, ხოლო მის მონებს „ღვთის მტრებად“ უხმობენ: „მან უამბო დავარ ქაჯსა...“; „მამიდაი ქაჯი იყო...“ (ნესტანი); „მე ღმრთისა ვუთხარ, დაუბამს მას ეშმაკისა ბადესა!“ „მათ ბოზ-კუროთა ასეთი რა მისცეს, რა უქადესა?“ (ფარსადანი); „დავარს დასა მეფისასა უთხრა ვინმე ღმრთისა მტერმან“ (ავტორი), რაც იმას მიუთითებს, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ ქაჯეთი ბოროტების სადგურს, ავსულთა საუფლოს განსახიერებს. იგი ქვესკნელის სიმბოლოა და ამიტომაც ყოველთვის დამესთან, ბნელთან ასოცირდება პოემაში.

ქაჯეთი წარმოდგება სპარსული სიტყვისგან ქაჯ, რაც „ყალბს“ ნიშნავს. ავისული, ეშმაკი, დემონი, მაცდურიც... მისი სინონიმებია. ქაჯები კი ქტონური დემონებია ინდური რიქშასების, არაბული ჭინების, გერმანული ელფებისა და ვალკირიების მსგავსად.

„ვეფხისტყაოსანის“ ქაჯები, მითოლოგიურის მსგავსად, გრძნეულობაში არიან გაწაფულნი. ისინი სხვებისგან უწებელნი. თავად კი „ყოველთა კაცთა მავნენი“ არიან. მათ ხელეწიფებათ ყოველგვარი ბოროტების ჩადენა, ზეადამიანურ ძალას ფლობენ. შეუძლიათ მტერს თვალები დაუბრმაონ, საშინელი ქარიშხალი აღძრან და ზღვაში ხომალდები ჩაძირონ, წყალი ბოლო წვეთამდე დააშრონ და ზედ ისე გაიარონ, თითქოს ხმელეთი ყოფილიყოს! ამგვარი ზეადამიანური

შესაძლებლობების გამო უხმობენ მათ ქაჯებად პოემაში, თორემ ისე ჩვეულებრივი ხორციელი ადამიანები არიან.

ამგვარ საშინელ არსებებს ჩაუგდო ხელში დავარმა თავისი ძმისწული: „წადით, დაკარგეთ მუნ, სადა ზღვისა ქიპია, წმიდისა წყლისა ვერ ნახოს მყინვარე, ვერცა ლიბია“. დავარის ბრძანებით გახარებული „ღვთის მტრები“, რომლებიც უთუოდ ქაჯეთიდან ინდოეთში თავის პატრონს გამოყოლილი მონა-მსახურები არიან, ხმამაღლა, ყვილით გამოხატავენ თავიანთ სიხარულს: „მათ გაეხარნეს, ხმა მალლად იყივლეს: „იბი, იბია“.

ასე აღმოჩნდა ქაჯების ტყვე ნესტან-დარეჯანი – „გავსილი მთვარე“ „ჩანთქმული გველისა!“

რამდენადაც მითისა და ზღაპრის სიმბოლიკაში ზღვა, წყალი განასახიერებს დაცემულ ყოფას, წარმავლობას, ხოლო „ვეფხისტყაოსანში“ შემთხვევითი არც ერთი მხატვრული დეტალი არ არის. ყველაფერი ავტორის ჩანაფიქრს ექვემდებარება. ექვემდებარება, რომ ზღვაც პოემაში ქვენა ინსტიქტების საუფლოს სიმბოლოა, ქაოსის სტიქია, სულის დასალიერი.

პირველად ზღვის აგრესიულობა „ქართლის მოქცევის“ ტექსტშია დადასტურებული: „ეგე არმაზ და ქალდეველთა ღმერთი ითრუშანა ყოლადვე მტერ არიან. ამან მას ზედა ზღუა მოადგინის და მან ამის ზედა ერთი ნუ რადმე მოაწიის, ვითარცა აქუს ჩუეულებად სოფლის მპყრობელთა“ (ძეგლები, 1964: 132). ამ ამონარიდის მითოლოგემა მკაფიოდ წარმოაჩენს ზღვისა და ხმელეთის დასაბამიერი დაპირისპირების მოდელს.

ზღვა უარყოფით კონტექსტშია მოაზრებული აგრეთვე ბიბლიასა და თამარის ეპოქის მწერლობაში. ბიბლიაში იგი ღვთის რისხვის ინსტრუმენტი: „აჰა, მოდიდდება წყალი ჩრდილოეთიდან და გადაიქცევა წამლევავ ნიაღვრად. წალეკავს ქვეყანას...“ (იერემია, 47, 2); დევიდ სნოუქი ადასტურებს, რომ ძველი ებრაელები ზღვას ბოროტების სიმბოლოდ მიიჩნევდნენ (დ. სნოუქი, 2006: 203); „ბოროტულნი აღელვებულ ზღვას ჰგვანან, რომელიც ვერ წყნარდება და მისი ტალღები ისვრიან ლაფსა და ტალახს,“ – ვკითხულობთ ესაია წინასწარმეტყველთან (ესაია, 57, 20).

„ზღუაში შთაგდება“ რომ მკაცრი სასჯელი იყო, ამას ამტკიცებს ქამთააღმწერელი, რომელიც გვიამბობს: „მოუწოდა მენავეთ-მოძღუარსა... და ამცნო, რათა წარიყვანონ ზღუად და შთააგდონ სიღრმესა ზღვისასა“ (ს. ყაუხჩიშვილი, 1959: 200); წყალი ორფიულ მოძღვრებაშიც სულის სიკვდილია (Clemens, Strom, V, 12. 17. 1 – Kern. 266).

თამარის ისტორიაში ზღვა წარმოდგენილია როგორც ხმელეთს ტოტალურად დაპირისპირებული სტიქია, ქაოსის სახე, რომელიც დაძლეულ-გარდაქმნილი უნდა იქნას თამარის დიდების წარმოსაჩენად. ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“ ვკითხულობთ: „კნინ-და და ყოველსა ზღუასა აღმოიწრედდა თჯად, ვითარცა ღრუბელი ყოველთა ზედა მსხურებელი ტკბილთა წვმათა“ (ს. ყაუხჩიშვილი 1959: 148).

ფრანგმა მეცნიერმა, არქეოლოგმა და საზოგადო მოღვაწემ ბარონმა დე ბაიმ, რომელმაც XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში რამდენჯერმე იმოგზაურა საქართველოში, ჩაიწერა თქმულება თამარ მეფესა და კასპიის ზღვაზე, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ დაიმორჩილა თამარმა ურჩი ზღვა ჩიქილით: „ზღვასა გადაჰკრა ჩიქილა, გადააქანნა წყალნიო“.

აქაც თამარის ბრძოლა ზღვასთან განასახიერებს ხმელეთისა და ზღვის საუკუნო ბრძოლას.

ამგვარად, ზღვა ჩვენ მიერ მოხმობილ ყველა ამონარიდში ნეგატიური ასპექტის შემცველია.

იგი, როგორც ზემოთ ვთქვით, „ვეფხისტყაოსანშიც“ სულის დასალიერია, რაც ნათლად ჩანს დავარის მიმართებაში თავისი მონებისადმი („წადით, დაჰკარგეთ მუნ, სადა ზღვისა ჭიპია, წმიდისა წყლისა ვერ ნახოს მყინვარე, ვერცა ლიპია“).

ზვიად გამსახურდიას აზრით, „ზღვა არ არის წმინდა წყალი, შესაქმისეული წყალი – სულიწმიდასთან დაკავშირებული, წყალი, რომელზეც „იქცეოდა სული ღვთისა“ (დაბადება 1,2). ზღვა ამის საპირისპირო წყალია (ზ. გამსახურდია, 1991: 277-278). ზღვის ჭიპი კი უღრმესი სფეროა ქვენა ინსტიქტების საუფლოსი, დაცემული ყოფისა.

სწორედ ამ ზეციურ წყალს მოსწყვიტა დავარმა ნესტანი და გაწირა ქვესკნელში დასანთქმელად, რითაც იგი უფრო დიდი სატანჯველისთვის გაიმეტა. მანამდე კი სცემა დაუზოგავად, შეუბრალებლად, „სანამ არ გაძღა ცემითა, მისითა დალურჯებითა“. /„ხელი მიჰყო, წამოზიდნა, თმანი გრძელნი დაუფუშნა./ დააღება, დააღურჯა, მედგრად პირი მოიქუშნა,/ მან პასუხი ვერა გასცა, ოდენ სულთქნა, ოდენ უშნა/, – ვკითხულობთ პოემაში: ნესტანი ისე იყო ნაცემი, რომ დავარის ერთ შავ მონასაც კი შეებრალა, თუმცა „ქალმან შავმან ვერა არგო, ვერცა წყლულნი დაუშუშნა“.

ამისდა მიუხედავად, დავარი თავს არც დამნაშავედ თვლის და არც იმართლებს, გამოსავალს თვითგანადგურებაში ხედავს და სიცოცხლეს თვითმკვლევლობით ასრულებს („დანა დაიცა, მო-ცა-კვდა, დაეცა, გასისხლმდინარდა“).

დავარის სიკვდილი ზ გამსახურდიასთან ახსნილია შავი მაგების თვითლიკვიდაციისკენ მიდრეკილებად, რომ ისინი (მაგები) ფლობენ ძალას, რაც „მიმართულია ადამიანის პიროვნული მე-ს წინააღმდეგ, სპობს მას“ (ზ. გამსახურდია, 1991: 276).

სიცოცხლის მიმართ ამგვარი დამოკიდებულება აშკარად დემონურია. ჩანს, ქაჯურმა სიბრძნემ დავარში თავისი შესატყვისი სულიერი ჭურჭელი ჰპოვა და ბოროტისკენ მიდრეკილიც ამიტომ აღმოჩნდა. ადამიანის სულიერ ჭურჭელზე, მის მზაობაზე რომ ბევრადაა დამოკიდებული, მიღებულ ცოდნას სასიკეთო მიმართულება მიეცემა თუ საუკუღმართო, ნათლად ჩანს ბიბლიაში იესოს განსხეულებით. ასე რომ ყოფილიყო, მაშინ მაცხოვარი ნებისმიერ ქალში განხორციელდებოდა და არა საგანგებოდ გამორჩეული მარიამის წმინდა სხეულში. ქაჯთაგან შეძენილი სიბრძნის შედეგად არც ვაჟა-ფშაველასა („გველის მკამელი“) და გრიგოლ რობაქიძის („ლამარა“) გმირები ქცეულან ავ სულებად. სამწუხაროდ, დავარი აღმოჩნდა ის ჭურჭელი, ქაჯთაგან მიღებულ ცოდნას კეთილი მიმართულება რომ დაუბზო. ამის საპირისპირო მაგალითია ნესტანი, რომელმაც დავარისაგან მიღებული სიბრძნე თანდათან გამოავლინა თავისი რთული, წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრების მანძილზე. ამ ცოდნამ პოზიტიური როლი შეასრულა მის ცხოვრებაში. ყველა დაბრკოლება გადალახა, სიცოცხლეს შეინარჩუნა და ღირსებაც.

დავარს რთული, ტრაგიკული როლი ხვდა წილად, მისი მხატვრული სახის ანალიზისას ყურადღების მიღმა არ უნდა დაგვრჩეს პოემის სიმბოლურ-

ალეგორიული პლანი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბევრი პასუხგაუცემელი კითხვა დაგვიგროვდება. კერძოდ, მართალია, იმ დროს, როცა მეფე ფარსადანი დავარს ანდობდა საკუთარ შვილს აღსაზრდელად, არავის უფიქრია იმაზე, თუ რამდენად ტრაგიკულად განვითარდებოდა მოვლენები, მაგრამ თუ ქაჯეთში კეთილს არავინ ემსახურებოდა, მაშინ მეფე ფარსადანი ქაჯად სახელდებულ დას რატომღა ავალებს თავისი ერთადერთი ასულის აღზრდას; სად იყო გარანტია იმისა, რომ ქაჯად და გრძნულად მონათლული ქალი, რომელმაც „გრძნებითა ცაცა იცის“, პოზიტიურ ცოდნას მისცემდა ნესტანს? ცოდნა ეშმაკსაც აქვს, მაგრამ მისი მიმდევარი ხომ ღვთის განგებულებას ეწინააღმდეგება? რატომ გაათხოვეს დავარი ქაჯეთს, თუ იგი ბოროტებასა და ბნელ, მაგიურ ძალასთან ასოცირდებოდა; მით უფრო, იმხანად ქორწინების საკითხს მშობლები წყვეტდნენ შვილებისგან დამოუკიდებლად; თუ იმას დავუშვებთ, რომ დავარი მშობლების თანხმობის გარეშე გათხოვდა, რაც ნაკლებად სავარაუდოა, მაშინ უკან, თავის ქვეყანაში, რატომღა მიიღეს?

საქმე ისაა, რომ ამგვარი კითხვები მხოლოდ მაშინ დაისმის, თუ პოემის წაკითხვისას მის ალეგორიულ პლანს. შიდა შრეს არ გავითვალისწინებთ, მაგრამ „ვეფხისტყაოსანში“, რომელსაც დავით გურამიშვილმა „იგავთ ხე“ უწოდა, ე.წ. „აღორძინების ხანის“ ლიტერატურამ – „სოფლის ზღაპარი“, დავარს, როგორც პერსონაჟს, რა თქმა უნდა, თავისი ფუნქცია უნდა შეესრულებინა. კერძოდ, მას, რომელიც „კრული ჟამის“ პერსონიფიკაციაა (ზ. გამსახურდია), ნესტანი – ღვთაებრივი სიბრძნე, მითოლოგიურად მზეთუნახავი, მიღმურ სამყაროში უნდა გადაეკარგა, რაც ბნელი ძალის სტატუსს ანიჭებს დავარს. მას ევალება ნესტანი – ღვთაებრივი სიბრძნე „თავის ზეციურ პირველსახეს მოწყვიტოს, დასცეს და ჩაძიროს მატერიაში“ (პ. კობინი, 1964: 137), რათა შემდეგ იგი ნათლის რაინდმა გამოიხსნას და ამით ბოროტების ხანმოკლეობა და სიკეთის მარადიულობა გაცხადდეს. ამიტომ პოემის პირდაპირი წაკითხვითა და მისი ალეგორიული პლანის, შიდა შრის გაუთვალისწინებლად დავარის ქცევის მოტივი სწორად ვერ აიხსნება.

სალიტერატურო კრიტიკაში პარალელს ავლებენ დავარის მხატვრულ სახესა და ბერძნული მითოლოგიის ერთ-ერთ გამოჩენულ პერსონაჟთან – წყვდიადის ქალღმერთ ჰეკატესთან, რომელიც გამოირჩეოდა გრძნულებითა და ჯადოსნობით (ზ. გამსახურდია, 1991: 273), თუმცა თ. ზვედელიანი უფრო სარწმუნოდ მიიჩნევს დავარისა და სხივოსანი ჰელიოსის ასულის კირკე-ცირცეას მსგავსებას: დავარივით ისიც გრძნული არსებაა. ღრმა და ყოვლისმომცველი მაგიური ცოდნით დაჯილდოებული, კირკე-ცირცეაც, დავარის მსგავსად, მეფის დაა, კოლხი მედეას მამიდა. ორივე შემთხვევაში მამიდები დიდი სულიერი ტანჯვისთვის სწირავენ ძმისწულებს, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ კირკე-ცირცეა უფრო ლმობიერი ჩანს, ვიდრე დავარი. ამ უკანასკნელისთვის უცხოა შენდობა და პატიება. პირიქით, მრისხანება და ეგოიზმი წარმართავს მის ცხოვრებას. „ზღვის ჭიბი“, რომელიც დავარის გადაწყვეტილებით ნესტანის სამუდამო საცხოვრისი უნდა გამხდარიყო, ის საზღვარია, რომელიც სინათლესა და სიბნელეს ერთმანეთისგან მიჯნავს. ნესტანის ასეთი გამეტებით დავარის უკიდევანო ბოღმა და შურისძიება გაცხადდა, მაგრამ საქმე ისაა, რომ დავარი სხვაგვარად ვერ მოიქცეოდა იმ უბრალო მიზეზით, რომ მას „ვეფხისტყაოსნის“ ქვეტექსტის სქემაში უარყოფითი როლი უნდა შეესრულებინა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარონი დე ბაი საქართველოში, ფრანგულიდან თარგმნა ლ. მალრადემ. <http://bu.com.ge/geo/news/story/107-tkmuleba-tamar-mepesa-da-kaspiis-zghvaze>.
- ზ. გამსახურდია, 1991 – ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება, თბ., 1991.
- ზ. კიკნაძე – ზ. კიკნაძე, სამი ეტიუდი თამარის შიშისმიდან, <http://saunje.ge/index.php?id=1200&lang=ka>
- ზ. კიკნაძე – ზ. კიკნაძე, ზღვა და ხმელეთი ქართულ შიშისმი, <http://saunje.ge/index.php?id=904&lang=ka>
- ა. ლოსევი, 1927 – Лосев А. Ф: Философия имени, Москва, 1927.
- შ. რუსთაველი, – შ. რუსთაველი. „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1957.
- დ. სნოუჯი, 2006 – Biblical Case for an Old Earth, Bakerbooks, Grand Rapids, Michigan, 2006
- ს. ყაუხჩიშვილი, 1959 – ს. ყაუხჩიშვილი (რედ.), ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959.
- ძეგლები, 1964 – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964.
- ჰ. კორბინი – Corbin H., Hermeneutique Spirituelle comparée – „Eranos Jahrbuch“ XXXIII, 1964.

MANANA CIICHINADZE

ON THE IMAGE OF DAVAR

Scholarly literature offers divergent opinions on the image of Davar. Some of the scholars consider her as a relentless and heartless woman, while others think of her as a personification of evil, a completely overlooked character or someone who has an important role in the poem. Reconsideration of the image of Davar is still essential.

The motive of Davar is *hardly justifiable* if read and perceived literally, or if the poem's allegorical background and its underlying layers are not taken into consideration.

Every character of “The Knight in the Panther's Skin” has a particular function. Davar was meant to personify evil force which would make Nestan, i.e. the divine wisdom vanish into the otherworld. Afterwards, *the knight of light would deliver her from distress, and good would prevail over evil.*

After sacrificing Nestan and letting her suffer anguish, Davar committed suicide.

In Davar's opinion, “the very midst of the sea” is the right place to accommodate Nestan forever. This is the place separating light from darkness. This way, Davar's limitless anger, bitterness and retaliation became apparent. It is clear that she treats herself and others with equal cruelty. However, this is what Davar's character is about. Within the scheme of “The Knight in the Panther's Skin” she was assigned a distinctly negative role.